
1538
Debreceni Református Kollégium
Orando
et
laborando

OLÁH RÓBERT

A *Könyvaukciók a Debreceni Református Kollégiumban (1743–1842)* című adatbázis-tervezet bemutatása[1]

A DIGITÁLIS BÖLCSÉSZET (angolul: digital humanities) az elmúlt bő egy évtizedben teret hódított a magyarországi tudományosságban is. 2017-től önálló tanszéke működik az ELTE BTK-n,[2] 2018-ban indult útjára a terület eredményeit közlő folyóirat.[3] A digitális bölcsészet leegyszerűsítve azt jelenti, hogy a klasszikus bölcsésztudományok területén számítógépes eszközök és technikák segítségével kutatunk. Jelen esetben egy olyan adatbázis-építés első lépését, a tervezést szeretném bemutatni, amely a jövőben lehetővé teszi, hogy nagy mennyiségű adat feldolgozásával releváns kijelentéseket tegyünk a debreceni antikvár-könyvkereskedelemmel és annak a város határain túlra mutató művelődésszervező erejével kapcsolatban.

AZ ADATFORRÁSOK

Az adatbázis alapját két forráscsoport képezi. A kéziratos forrásanyaghoz tartozik elsősorban a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárában őrzött fond, amely a kollégiumi könyvtáros diákok 1749 és 1843 között keletkezett számadási iratait tartalmazza. A nagyméretű, színes papírborítóval bekötött füzetek a könyvek vásárlására és köttetésére vonatkozó adatok mellett számos aukció emlékét hordozzák.[4] Értékes adatokat rejtenek továbbá a Debreceni

[1] A tanulmány megírását a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal K-145896 számú témapályázata támogatta.

[2] https://dh.elte.hu/

[3] PRÓSZÉKY Gábor előszava. = Digitális Bölcsészet, 1(2018), 9–10.; A folyóirat online elérhetősége: https://ojs.elte.hu/index.php/digitalisbolcseszet/

[4] Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára II. 12. g.

DOI: 10.55954/AP.2026.1-4.201

Református Kollégium Nagykönyvtárának kézirattárában őrzött könyvtári naplók.[5]

A levéltári és kézirattári források mellett a régi könyvek is tartalmaznak olyan bejegyzéseket, amelyek korábbi aukciókról tanúskodnak. Ilyenek például az egykori magántulajdonosi bejegyzések, vagy a könyvtáros diákok állománybavételi bejegyzései az aukción vásárolt kötetekben.

AZ AUKCIÓS ADATBÁZIS ELVI FELÉPÍTÉSE

Példaként említhetjük Forrest C. Stricklandnek, a University of St Andrews egykori doktoranduszának a *The Devotion of Collecting: Dutch Ministers and the Culture of Print in the Seventeenth Century* című monográfiáját. Strickland kutatása egy Access alapú adatbázisra épült, amely feldolgozta a XVII. századból fennmaradt 55 németalföldi lelkészi könyvtár árveréséről tanúskodó nyomtatott katalógusok anyagát, összesen 96.798 tételt. Az ő módszerét alapul véve kezdtem el tanulmányozni az Access adatbázist és annak működését kezdő felhasználói szinten. A Microsoft Office-t futtató gépeken megtalálható egyszerű adatbáziskezelő program alkalmas lehet arra is, hogy a feltárjuk vele a Debreceni Református Kollégiumban, a XVIII. század közepétől a XIX. század közepéig eltelt egy évszázad alatt megrendezett többszáz aukció adatát.[6]

Az Access adatbázis alapvetően táblákra épül, amelyekben feldolgozhatjuk az aukciókról tanúskodó forrásokban található adatokat. Néhány jól kiválasztott tábla segítségével leírhatjuk a XVIII–XIX. századi kollégiumi aukciókat is. A fő tábla az „Aukció"-ra vonatkozó adatokat tartalmazná: az árverés helyét, idejét, az árverési tételek számát, a könyvek eladásából befolyt összeget és az adatok forrását. Az aukciók egyedi azonosítója (elsődleges kulcs) segítségével kapcsolódna a főtáblához a többi tábla.

Önálló tábla tartalmazná az elárverezett könyvek „Tulajdonos"-ának adatait: a nevét, az életrajzi adatait, a státuszát (lelkész, tanár, jogász, városi tisztviselő, polgár, stb.), a tanulmányainak helyét és idejét, a szolgálati helyeit, és a megfelelő bibliográfiai utalásokat. A hivatkozott irodalomban a szegedi

[5] Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára, Kézirattár, R 71

[6] Bőcebben lásd: OLÁH Róbert: Könyvaukciók a Debreceni Református Kollégiumban (1743–1842). = A könyv a kora újkori Kárpát-medence művelődésében: Kiadás, befogadás, használat. Szerk. Papp Ingrid. Budapest, MTA Könyvtár és Információs Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, 2005. 233–240.

Inscriptiones Alborum Amicorum adatbázishoz[7] hasonlóan kidolgozott rövidítésrendszerre lehet szükség, hogy megspóroljuk a hosszú hivatkozásokat. A szolgálati helyek felvétele segíthet megállapítani, hogy a Tiszántúli Református Egyházkerület melyik részéről, esetleg a korabeli egyházkerületi határokon túlról is érkeztek Debrecenbe árverésre szánt könyvek. Az érintett települések térképen történő ábrázolása segíthet vizualizálni az eredményeket.

Saját táblán dolgoznánk fel az aukción „Résztvevő" személyek adatait. Az árverést megrendelő özvegy, az örökösök, az ügyben eljáró professzor, a kikiáltó és segédei, a hagyatékból származó könyveket a leltári naplókba beíró könyvtáros diák[8] is egy-egy önálló táblát kapna. A résztvevők esetében a nevet, az életrajzi adatokat és a működés jellegét érdemes rögzíteni.

Végül az „Aukciós tétel" táblán az egyes elárverezett könyvek adatai jelennének meg: a mű szerzője, címe, az impresszumadatok, a mű tematikus besorolása (teológia és egyes részterületei, történelem, jogtudomány, irodalom, földrajz stb.) és az árverésen elért összeg. Az egyes tételek a ma is kézbe vehető kolligátumok miatt feltehetően több részre oszlanának. Az aukciós tételekkel kapcsolatban olyan kérdésekre is választ kaphatunk, hogy az egyes irányzatok, például a felvilágosodás szerzőinek művei milyen arányban és mikor forogtak a debreceni aukciókon.

KÉT PÉLDA

1. Maróthi György könyvtárának aukciója (1745)

Maróthi György (1715–1744) debreceni diák volt, majd 1731 és 1737 között Zürichben, Bázelben, Bernben, Genfben és Groningenben tanult. A fennmaradt könyveiben olvasható bejegyzések nyomán tudjuk, hogy kint tartózkodása idején aktívan vásárolt könyveket.[9] Hazatérve a Debreceni Református Kollégium professzoraként működött, és rábízták a kollégiumi könyvtár rendezését. 1745. július 30-án az előző évben elhunyt Maróthi könyveit árverezték, az özvegyétől összesen 237 tételt vásárolt meg a Kollégium (ezek nagy része ma is kézbe

[7] http://iaa.bibl.u-szeged.hu/index.php?page=home

[8] A könyvtáros diákok névsorára és működésére lásd: A debreceni Kollégium története. Szerk. RÉVÉSZ Imre, 4/3, VARGA Zsigmond: A Kollégiumi Nagykönyvtár és a vele kapcsolatos múzeum kialakulási története és egyetemes művelődéstörténeti jelentősége. Debrecen, 1945. 42., 69., 71.; FEKETE Csaba: Debreceni könyvtáros deákok 1700 előtt (újabb adalékok) = Könyv és Könyvtár XXII–XXIII, szerk. Kun András, Szeszák Ferencné, Debrecen, 2000–2001. 211–232.

[9] TÓTH Béla: Maróthi György. Debrecen, 1994. 59–85.

vehető), a többi könyve magánszemélyekhez kerülve szétszóródott.[10] Ritka jelenség, hogy ennyi adat áll a rendelkezésünkre egyetlen aukcióról. A következő években önálló kötetben tervezzük feldolgozni Maróthi könyvtárát.

Lássuk, hogyan lenne feldolgozható a Maróthi-aukció a tervezett Access adatbázisban. A legfőbb forrásunk a kollégiumi Nagykönyvtár korabeli kötetkatalógusa.[11] Az egyedi azonosítóval ellátott főtábla adatai az aukció helyéből (Debreceni Református Kollégium), idejéből (1745. július 30.) és az árverési tételek számából áll (237-nél több, akár a többszöröse is lehetett).

A második legfontosabb táblán a tulajdonos adatait rögzítjük. Időnként előfordul, hogy mindössze egy vezetéknévvel utalnak az árverésre kerülő könyvtár néhai tulajdonosára (pl: „Moktsai"). Maróthi György esetében több szaktanulmány, forrásközlés és Tóth Béla monográfiája is segíti a tájékozódást.

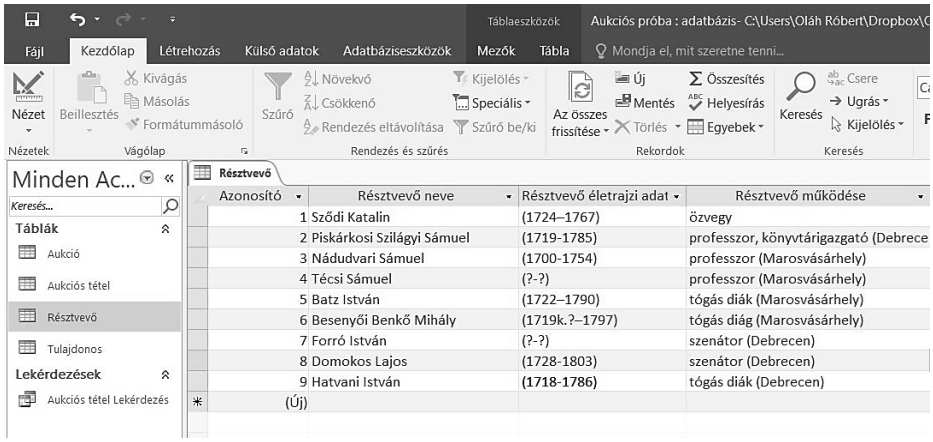

1. kép
A Maróthi György aukcióján részvevő személyek táblája a tesztadatbázisban

Az aukció szervezésében résztvevők közül elsőként Maróthi özvegyét kell kiemelnünk. A fiatal debreceni tanár Sződi Csir (Pastoris) István debreceni

[10] TÓTH 1994. 222.; OLÁH Róbert: Maróthi György könyvei a Teleki-Bolyai Könyvtárban: Adalékok egy debreceni tanári könyvtár történetéhez = Musis patriis…: Tanulmányok Teleki Sámuel halálának 200. évfordulójára. Szerk. BÁNYAI Réka, KIMPIÁN Annamária. Marosvásárhely, 2023. 199–209.

[11] Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára, R 71/8. Fol. 53–66. (194–201.)

elsőpap lányát, Sződi Katalint (1724–1767)[12] vette el 1738 nyarán. Maróthi halála után az özvegye Csákvári Varjas János (1721–1786) kecskeméti rektor, később szintén debreceni professzorhoz ment férjhez. Az árverés ügyében Piskárkosi Szilágyi Sámuel, a könyvtár első kinevezett bibliothecae praefectusa járt el, Tóth Béla szerint 1745-ben ő becsülte fel az árverésre került tételeket.[13]

Ritka kivételként ismerünk néhány személyt is, akik vagy jelen voltak az aukción, vagy valaki nekik vásárolt a résztvevők közül. A Marosvásárhelyi Református Kollégium professzorai közül Nádudvari Sámuel (akit családi kapcsolatok is fűztek a cívisvároshoz) és Tétsi Sámuel vásároltak Maróthi hagyatékából. A marosvásárhelyi diákok közül Batz István és Besenyői Benkő Mihály is szerzett egy-egy könyvet.[14] A Nagykönyvtárban őrzött egykori Maróthi-kötetek kézbe vétele után még tovább bővíthető a névsor. A debreceni szenátorok közül Forró István egy disputációkból összeállított kolligátumot és egy Plautus komédiáit,[15] Domokos Lajos pedig antik történeti munkákat[16] vásárolt az aukción. Hatvani István, a későbbi professzor, akkor még mint kollégiumi diák jutott hozzá az aukción Szent Ágoston, Canterbury Szent Anzelm és Clairvaux-i Szent Bernát műveihez.[17]

2. Szatmárnémeti Pap István könyvtárának aukciója (1778)

Lássunk példát egy nem debreceni hagyaték kollégiumi árverése is. A Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárában őrzött egyik könyvtáros diákszámadás szerint[18] 1778 áprilisában vette át Literáti József diákkönyvtáros a három évvel korábban elhunyt Szatmárnémeti Pap István (1715–1775) nagykárolyi nyomdász könyves hagyatékának árveréséből származó 48 aranyat és 4 dénárt. A tulajdonos ismert,[19] az aukció helye és időpontja évre pontosan

[12] https://leveltar.drk.hu/online-kutatas/halott/1?h_vnev=sz%C3%B6di&h_knev=kata&nev_elotag=&ht_nev=&tol=&ig=&apa_vnev=&anya_vnev=&ek_tol=&ek_ig=&sz_hely=&megjegyzes=

[13] TÓTH 1994. 222.

[14] Lásd: OLÁH 2023. 202–205.

[15] Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára, F 289, G 2733

[16] Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára, G 114

[17] Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára, Y 252

[18] Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára II. 12. g. 1. 27. füz. 2 v.: „Anno 1778 die 30a Aprilis partem ex pretio Librorum lege auctionis Venditorum, quos B. M. D. Steph. Pap Typographus nuper Károlyiensis BThecae legaverat percepi a H. D. Josepho Litterati custode Bthecae – 48.04"

[19] A működésére lásd pl.: V. ECSEDY Judit: A könyvnyomtatás története Magyarországon a kézisajtó korában, 1473–1830. Budapest, 2021. 284–286.

kikövetkeztethető. A hódmezővásárhelyi születésű debreceni diák, majd svájci peregrinus és szeghalmi pap Literáti József életrajza is ismert.[20] Szatmárnémeti Pap István esete rávilágít arra, hogy nem csak a cívisek könyvei szerepeltek a kollégiumi aukciókon, hanem akár több napi járóföldről is érkeztek hagyatékok a debreceni árverésekre.

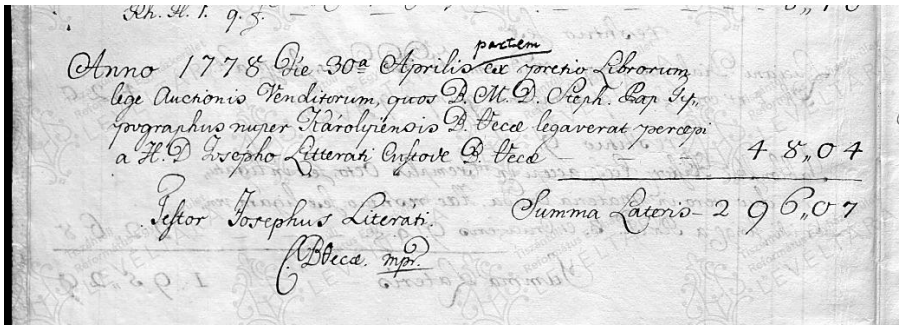
Anno 1778 die 30a Aprilis partem ex pretio Librorum
lege Auctionis Venditorum, quos B. M. D. Steph. Pap Typ-
pographus nuper Károlyiensis B. Vecæ legaverat percepi
a H. D. Josepho Litterati Custode B. Vecæ — — — 48,,04
Testor Josephus Literati. Summa Lateris 296,,07
C. B. Vecæ mpr.

2. kép
Literáti József bejegyzése Szatmárnémeti Pap István aukciójáról

ÖSSZEGZÉS

A tervezett adatbázis segítségével választ találhatunk olyan kérdésekre, mint: kinek a hagyatékát árverezték Debrecenben? Honnan érkeztek a hagyatékok? Kik vettek részt az aukciókon? Milyen könyvek keringtek a használtkönyvek helyi/egyházkerületi piacán?

A korábbi szakirodalom és a saját kutatásaim szerint megállapítható, hogy a debrecenihez hasonló aukciók zajlottak a nagyenyedi, a marosvásárhelyi és a sárospataki református kollégiumokban is a XVIII–XIX. században. A most bemutatott adatbázis kibővített formában alkalmas lehet arra, hogy az említett intézményekben folyó aukciókról tanúskodó források feldolgozásával a Kárpát-medencei kollégiumok egykori árverési gyakorlatáról és azok művelődésformáló hatásáról is többet megtudjunk.

* * * * *

[20] HEGYI Ádám: Környei István és Literáti József zürichi könyvvásárlásai = Egyháztörténeti Szemle 16 (2005) 109–111.

Summary

RÓBERT OLÁH

Introduction of a database draft entitled Book Auction in the Reformed College of Debrecen between 1743 and 1842

Digital humanities took root in Hungary only in the last decade. It has been educated in an independent department in Budapest since 2017, its journal has been available for the public since 2018. In simple terms, digital humanities means that we do research by using computer hardware and technics in the field of classical humanities. Current study describes the first step, the planning, of building a database which allows that in the future by processing a huge amount of data relevant statements can be taken in connection with the second-hand book trade in Debrecen. By collecting statements, diaries, owners' notes on old books led by the librarian students of the Reformed College of Debrecen between 1749 and 1843 several hundreds of data about book auctions get in an Access database. The database includes the date and place of the auction, the number of items being auctioned, the data of the books, the sum earned by selling the books and the sources of the data, and also the name of the owner of the book and the most important personal details of those taking part at the auction. The author focuses on two auctions when showing how the research programme works: one is the auction of György Maróthi's (1715–1744) a college professor's library's auction and the other is István Szatmárnémeti Pap's (1715–1775) a printer from Nagykároly library's auction (1778). The completed database hopefully gives a clear picture of the regular auction practice at the College of Debrecen, of the culture-shaping effects of the auctions and allows a comparison among the practice of different colleges (Nagyenyed, Marosvásárhely, Sárospatak).